

ความจริงตามทรรศนะในพุทธปรัชญา

Truth Perspective in the Buddhist Philosophy

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ญาณอาจารย์¹, กัญญากัด แม็กกี้² และ

วิลาสินี วัฒนมงคล^{3*}

วัดพระยาหยั่ง กรุงเทพมหานคร¹, นักวิชาการอิสระ^{2,3}

Received: 10/06/2022

Revised: 16/07/2022

Accepted: 05/09/2022

Phrakrupaladsampipatthanadhammajan¹, Kanyapak

Magee², and Wilasinee Watthanmongkol^{3*}

Phraya Yang Monastery Bangkok¹, Independent Scholar^{2,3}

Corresponding Author Email: v.watthanamongkol@gmail.com*

Cite: Phrakrupaladsampipatthanadhammajan, Magee K. & Watthanmongkol, W., (2022).

Truth Perspective in the Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(3), 63-77.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอองค์ความรู้เรื่องความจริงตามทรรศนะของพุทธปรัชญา ความจริงตรงกับคำว่า “สัจจะ” (Truth) ตามทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง ความจริง 24 ที่เป็นธรรมชาติ ประจักษ์อย่างหนึ่งและธรรมชาติที่เป็นจริงอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตถตา” คือ ความเป็นอย่างนั้นหรือความเป็นเช่นนั้น ภาวะที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของมันอย่างนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่ง ปฏิจจสมุปบาท มิใช่เป็นไปตามความอ่อนหวานปรารภนาหรือการดลบันดาลของใครๆ ขอบข่ายเนื้อหาอภิปรายญา ได้แก่ อันตมสัจจะ ได้แก่ สัจจะขั้นสูงสุดและขั้นสุดท้ายย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอนตลอดกาลและ สัมพัทสัจจะ ได้แก่ สัจจะขั้นต้น หรือสัจจะ ที่ค้นพบในตอนแรกและมีความไม่แน่นอนว่า จะเป็นจริงตลอดไป เช่น สัจจะที่ค้นพบด้วยการใช้ประสาทสัมผัส หรือสัจจะที่กำหนดให้เป็นจริงด้วย การสมมุติหรือการอาศัยข้อสมมติฐาน

คำสำคัญ: ความจริง; ทรรศนะ; พุทธปรัชญา

Abstract

This article aims to present the knowledge of truth according to the viewpoint of Buddhist philosophy. Truth corresponds to the word "truth", according to Buddhist philosophy, it means the 24 truths that are one form of nature and another real nature called "Tathata". It is that or being like that. The condition that all things belong to them. That is, according to the conditions of the Paticcasamuppada, not according to the wishes or aspirations of anyone. The realm of metaphysical content is that the absolute truth is the highest and the ultimate truth is eternally certain and Relativism is the primary truth or truth. That was initially discovered and it is uncertain that it will be true forever such as truths discovered through the use of the senses or truths determined to be true by assumptions or reliance on assumptions.

Keywords: Truth; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

เนื้อหาอภิปรายจะมุ่งค้นคว้าเกี่ยวกับสัจจะในระดับแรก คือ อันติมสัจจะ ซึ่งถือว่าเป็น ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุสุดท้ายที่ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ และเป็นเหตุให้สิ่งทั้งหลายปรากฏอยู่ตามที่มีนเป็นจริง เมื่อศึกษาอภิปรายมีคำอยู่หลายคำที่พบเสมอ อันเป็นคำที่มุ่งสื่อแสดงให้เห็นถึงความจริง เช่น คำว่า Being, To Be, Existence, Substance, Absolute reality มีความหมายที่ควรเข้าใจในเบื้องต้น คือ คำว่า Being ในภาษาไทยใช้ศัพท์บัญญัติว่า สัต หมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง เป็นต้น คำของสิ่งทั้งปวง มีภาวะ นิรันดร เป็นพระเจ้า (God) พรหมมัน (Brahman) คำว่า Being ยังใช้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะ มีความหมาย 2 ประการ คือ สิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ แต่ไม่ใช่ต้นตอของสิ่งทั้งปวง มีเกิด มีดับ มิได้มีภาวะนิรันดร เช่น คนคนนี้ และ ความมีอยู่เป็นอยู่ของสัตว์โลก

คำว่า "To be" แปลว่า ภาวะ หมายถึง ความมีอยู่เป็นอยู่ของสัต (Being) สัตในปรัชญาตะวันตก หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะมีอยู่เป็นอยู่ในระดับใดก็ตาม ได้แก่ ความหมายที่ 2 ของคำว่า Being นั่นเอง คำว่า "Existence" แปลว่า ความมีอยู่, การดำรงอยู่ (Thepa, 2022) ในทางอภิปรายหมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอยู่หรือดำรงอยู่ โดยขึ้นอยู่กับกาลเทศะหรือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะก็ได้ คำว่า "

Substance” หมายถึง สิ่งที่เป็นภาวะ เป็นแก่นสารของสรรพสิ่ง เป็นเนื้อแท้ของสรรพสิ่ง คำว่า “Absolute reality” หมายถึง ความเป็นจริงขั้นสูงสุด อันตมัสัจจะ ความจริงสมบูรณ์ คำเหล่านี้ ในทางอภิพรัชญา มักใช้เรียกว่า ภาวะสูงสุดหรือสิ่งสูงสุดที่เป็นความจริงในลักษณะ ที่เป็นสาเหตุของสรรพสิ่ง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ตาม จะมีชื่อเรียกต่างกันอย่างไร ในทางอภิพรัชญา จะใช้คำเหล่านี้ในการอธิบายสิ่งเหล่านั้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า อภิพรัชญานั้นว่าด้วยสิ่งที่มีอยู่ เพื่อให้รู้สิ่งที่มีอยู่ตามความเป็นจริงคือ สิ่งที่มีอยู่นั้นอาจไม่ปรากฏหรือไม่เป็นที่ประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส ได้แก่ สิ่งที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ อภิพรัชญา จึงศึกษาเกี่ยวกับสิ่งอยู่เหนือปรากฏการณ์เพื่อให้รู้สภาวะอันแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ในขณะที่วิทยาศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ส่วนที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้งห้า

1. แนวคิดทางอภิพรัชญาในพุทธพรัชญา

แนวคิดทางอภิพรัชญาในพุทธพรัชญานั้น มีลักษณะบางประการที่ต่างไปจากแนวคิด อภิพรัชญาทางตะวันตก ตรงที่แนวคิดทางตะวันตกนั้นมักจะมีให้เห็นกันว่า มีลักษณะเหมือนกับปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ กล่าวคือ เกณฑ์ตัดสินความเป็นอภิพรัชญาทางตะวันตก คือ การพิสูจน์ได้ด้วย ประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ เรื่องใดก็ตามที่ข้ามพ้นการพิสูจน์หรืออยู่เหนือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของเรื่องนั้นจัดเป็นอภิพรัชญา โดยนัยนี้จะเห็นว่าขอบข่ายเนื้อหาของอภิพรัชญา แบบตะวันตกนั้น จะจำกัดอยู่เฉพาะสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ หรือสิ่งที่อยู่เหนือขอบเขตของโลกทางกายภาพ หรือโลกทางวัตถุ และไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ การจำกัดความหมายเช่นนี้ออกจะแคบเกินไป ขอบข่ายของอภิพรัชญาไม่ควรกำหนดผูกโยงไว้กับเรื่องจิตวิญญาณหรือเรื่องเหนือธรรมชาติเท่านั้น ความจริงใดๆ ไม่ว่าจะเป็นทางจิตวิญญาณหรือทางวัตถุ หากเป็นความจริงขั้นสุดท้าย (อันตมัสัจจะ) ควรอยู่ในขอบเขตของอภิพรัชญาด้วย ดังนั้น เนื้อหาที่ถือว่าเป็นอภิพรัชญาในพุทธพรัชญาไม่ได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวเป็น เครื่องตัดสินหากแต่เป็นความจริงที่สามารถรู้ได้และไม่อยู่เกินวิสัยของมนุษย์ที่จะรับรู้เข้าใจและเข้าถึงได้ เพราะพุทธพรัชญา ไม่ได้ใช้เกณฑ์ตัดสินเพียงประสาทสัมผัสทั้งห้าเท่านั้น ยังให้ความสำคัญแก่ศักยภาพ ด้านจิตใจของมนุษย์ที่สามารถฝึกฝนให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ถึงความจริงที่วางนี้ได้ โดยเฉพาะความจริง ที่รู้แล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต อันมีความเกี่ยวโยงกันระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์กับความจริงนั้นๆ กล่าว ให้ชัดคือ ความจริงที่จะตรัสรู้ต้องเอื้อต่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ในวัฏสงสารนี้

2. สิ่งที่มีจริงคืออะไร

พุทธปรัชญาแสดงว่า สิ่งที่มี ย่อมมี สิ่งที่ไม่มี ย่อมไม่มี และสิ่งที่มีอยู่นั้นมีอยู่ในภาวะที่เรียกว่า ธาตุ คือ มีอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครกำหนดหรือควบคุม มีความเป็นไปและ มีความแน่นอนโดยตัวมันเอง เรียกว่า ธรรมชาติ ธรรมวิสัย ธรรมนิยาม และความเป็นไปของธาตุ หรือสิ่งที่มีอยู่ ดังกล่าวนี้นี้ก็คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หมายความว่า มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่คงตัว

3. ความจริงแท้ในพุทธปรัชญา

ในพุทธปรัชญาองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวถึงความจริงหรือสัจจะไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ 4 ประการนี้ เป็นของแท้เป็นของไม่ผิดไม่เป็นอย่างอื่น 4 ประการ เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ ว่านี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นของแท้เป็นของไม่ผิดไม่เป็นอย่างอื่น ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ 4 ประการนี้แล เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่นฯ” จากพุทธพจน์ดังกล่าวหมายถึงความจริงอันประเสริฐที่เรียกว่า อริยสัจสี่ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดังคำกล่าวยืนยันว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็น ทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราณาสังขารใด ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นอย่างทุกข์โดยนัยย่อ อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์” ความจริงขั้นสูงสุดคือความจริงอันประเสริฐมี 4 ประการอันได้แก่

- 1) ความจริงคือ ทุกข์ : ชีวิตทั้งมวลประกอบด้วยทุกข์
- 2) ความจริงคือ สมุทัย : ทุกข์มีเหตุ
- 3) ความจริงคือ นิโรธ : เหตุของทุกข์สามารถดับได้
- 4) ความจริงคือ มรรค : ทางดับทุกข์มีอยู่

ในอริยสัจ 2 สองประการแรกกล่าวถึงสิ่งมีอยู่จริง (reality) สองประการหลังกล่าวถึง อุดมการณ์ (Ideal) เมื่อความจริงมีอยู่จริงมันเป็นของมันอย่างนั้น ใครไม่เชื่อหรือไม่ปฏิบัติตามอุดมการณ์ก็ดับทุกข์ไม่ได้ ก็ทนทุกข์ทรมานตลอดไป

4. ความจริงตามนัยอรรถกถาจารย์

นอกจากความจริงแท้หรือความจริงขั้นสูงสุดแล้วพุทธปรัชญาได้อธิบายถึงความจริงไว้ 2 ระดับตามที่แสดงไว้ในอรรถกถา อังคุตตรนิกายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นยอดของผู้กล่าวสอนทั้งหลายได้ตรัสสัจจะ 2 อย่างคือ “สมมติสัจจะและปรมาตตสัจจะ ไม่ตรัสสัจจะที่ 3 คำที่ชาวโลกหมายรู้กันก็เป็นสัจจะ เพราะมีโลกสมมติเป็นเหตุคำที่ระบุถึงสิ่งที่เป็นปรมาตต ก็เป็นสัจจะเพราะมีความจริงของธรรมทั้งหลายเป็นเหตุเพราะฉะนั้นมุสาวาทจึงไม่เกิดแก่พระโลกนาถ ผู้ศาสดาผู้ฉลาดในโวหารผู้ตรัสตามสมมติ

ดังนั้นความจริงในพุทธปรัชญาตรงกับคำว่า “สัจจะ” หมายถึงธรรมชาติที่ปรุงแต่งอย่างหนึ่งและธรรมชาติที่เป็นจริงอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตถตา” (La Vallée Poussin, 1933) คือ ความเป็นอย่างนั้น ความเป็นเช่นนั้น ภาวะที่สิ่ง หลายทั้งปวงเป็นของมันอย่างนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่งปฏิจกสมุปบาท (มิใช่เป็นไปตาม ความ อ่อนนอนปรารภนาหรือการดลบันดาลของใครๆ) ดังนั้น “สัจจะ” แบ่งออกเป็น 2 ประการได้แก่

- 1) สมมุติ สัจจะ คือ จริ่งโดยสมมุติ
- 2) ปรมาตตสัจจะ คือ จริ่งโดยปรมาตต

ความหมายของ “สมมุติสัจจะ” และ “ปรมาตตสัจจะ” เพื่อให้เข้าใจความของสัจจะทั้ง 2 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะขออธิบายโดยสังเขปเพื่อนำไปสู่ความหมาย ของสัจจะทั้ง 2 ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 นำธนบัตรชนิดราคา 500 บาท 1 ฉบับ และนำกระดาษธรรมดาที่มีขนาดเท่ากันมา 1 แผ่นแล้ววางไว้คู่กัน ใครๆ มาเห็นก็ต้องรู้ความแตกต่างของกระดาษ 2 แผ่นนี้ เพราะกระดาษแผ่นแรกถูกสมมติ ให้ใช้ซื้อสินค้าได้หรือใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย ส่วนกระดาษแผ่นที่ 2 เป็นเพียงเศษกระดาษแผ่นหนึ่งเท่านั้น นี่คือการความจริงที่เกิดขึ้นด้วยการสมมติที่เรียกว่า สมมติสัจจะ

การที่เราเห็นกระดาษทั้ง 2 แผ่นแล้วรู้ว่าแต่ละแผ่นคืออะไร มีความหมายหรือความสำคัญอย่างไร มีประโยชน์ในการใช้สอยแตกต่างกันเช่นไร เรียกว่าการเข้าถึง “อัตถบัญญัติ” ของกระดาษ 2 แผ่นนี้ อัตถบัญญัติ การสมมุติขึ้นตามความหมายแห่งรูปร่างสัณฐาน หรือ ลักษณะลักษณะอาการของ สิ่งนั้นๆ เช่น ภูเขา ต้นไม้ บ้าน เรือ เดิน วิ่ง การโบกมือ หมายถึงการจากลา หรือหมายถึงการปฏิเสธก็ได้ การพยักหน้า หมายถึง การยอมรับหรือ การให้ เข้ามาหากก็ได้

ตัวอย่างที่ 2 นำทองคำมาวางไว้ 1 แท่งใครมาเห็นก็ต้องรู้และเข้าใจความหมายของทองคำว่าเป็น โลหะที่มีราคาแพง และนิยมนำไปใช้ทำเครื่องประดับ นี่คือการรู้อัตถ์บัญญัติแต่หาถามต่อไปว่าสิ่งนี้เรียกว่า อะไรรคนไทยก็ต้องตอบว่าทองคำ คนอังกฤษหรือคนอเมริกันก็ต้องตอบว่า Gold ทั้งๆ ที่รู้อัตถ์บัญญัติอย่าง เดียวกันแต่ก็เรียกชื่อต่างกันเนื่องจากใช้บัญญัติทางภาษาพูดหรือ “สัททบัญญัติ” ที่ไม่เหมือนกัน

สัททบัญญัติ เป็นการสมมุติขึ้นเพื่อใช้เรียกขานสิ่งนั้นๆ คือ สมมุติขึ้น เพื่อให้รู้ด้วยเสียง ตามอัตถ์บัญญัตินั้น เช่น ไม่ได้เห็นภูเขา ไม่ได้เห็นการเดิน แต่เมื่อออกเสียงว่า ภูเขา พูดว่า เดิน ก็รู้ว่าภูเขามีสภาพรูปร่างลักษณะอย่างนั้น เดินมีลักษณะอาการอย่างนั้น เป็นต้น ทั้ง “อัตถ์บัญญัติ” และ “สัททบัญญัติ” ต่างก็เป็นความจริงโดยสมมุติหรือ “สมมุติสัจจะ” ด้วยกัน ทั้งคู่

ตัวอย่างที่ 3 นำทองคำแท่งในตัวอย่างที่ 2 ไปแปรสภาพเป็นเครื่องประดับที่ข้อมือ ที่นิ้ว ที่หู และที่คอ อัตถ์บัญญัติที่เป็นทองคำแท่งก็จะถูกเปลี่ยนเป็นอัตถ์บัญญัติใหม่ คือเป็นเครื่องประดับที่ใช้ สวมใส่ ที่ข้อมือ ใช้ประดับที่นิ้ว ใช้ประดับที่หู หรือใช้ประดับที่คอ และมีสัททบัญญัติใหม่เป็นคำไลข้อมือ, แหวน, ต่างหูและสร้อยคอ จากตัวอย่างนี้ขอให้สังเกตว่า “สมมุติสัจจะ” เป็นความจริงที่สามารถเปลี่ยนแปลงผันแปรไปได้ ตลอดเวลา

ตัวอย่างที่ 4 นำวัสดุก่อสร้างคือ ไม้แปรรูป อิฐ และกระเบื้องมุงหลังคามาวางกองไว้ ทุกคนที่เห็นก็ต้องรู้ และเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้คืออะไรและมีประโยชน์อย่างไรคือรู้อัตถ์บัญญัติของสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน แต่อาจใช้บัญญัติทางภาษาในการเรียกชื่อสิ่งเหล่านี้แตกต่างกันไปตามภาษาของแต่ละท้องถิ่น

ต่อมานำวัสดุก่อสร้างเหล่านี้มาประกอบเป็นบ้าน อัตถ์บัญญัติทั้งหมดถูกเปลี่ยนเป็นอัตถ์บัญญัติใหม่คือ เป็นที่อยู่อาศัย และสัททบัญญัติก็เปลี่ยนไปด้วย เพราะจะถูกเรียกว่าบ้านหรือ Home หรืออื่นๆ ตามบัญญัติทางภาษาของแต่ละท้องถิ่น ถ้าไม้แปรรูปเหลือนำไปทำเกวียน อัตถ์บัญญัติ ก็จะเปลี่ยนไปเป็นยานพาหนะที่ใช้ในการ เดินทางและสัททบัญญัติก็จะเปลี่ยนเป็นเกวียนหรือ Cart หรืออื่นๆ ตามบัญญัติทางภาษา ของแต่ละท้องถิ่น

การที่เราทราบความหมายหรืออัตถ์บัญญัติของธนบัตร แผ่นกระดาษ ทองคำแท่ง กำไล ข้อมือ แหวน ต่างหู สร้อยคอ ไม้แปรรูป อิฐ กระเบื้องมุงหลังคา บ้านและเกวียน ได้นั้นก็เพราะการเสพคุ้นกับ สิ่งเหล่านี้มาตั้งแต่เด็ก รวมถึงชื่อที่เรียกขานสิ่งต่างๆ ก็เป็นการบัญญัติทางภาษา (สัททบัญญัติ) ที่มนุษย์

เรียนรู้ ด้วยประสบการณ์มาตั้งแต่เด็กเช่นกัน หากไม่มีมนุษย์เกิดขึ้นความหมายต่างๆ และชื่อของสิ่งต่างๆ ก็คงไม่เกิดขึ้นด้วย สิ่งทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นเพียงสมมุติสัจจะ คือ มีอยู่จริงในโลกแห่งการสมมุติของมนุษย์ทั้งสิ้น แม้แต่ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หนังสือ ปากกา นาฬิกา โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ ช้อน ชาม พัดลม วิทยุ คอมพิวเตอร์ เรือ รถยนต์ตลอดจนมนุษย์ เทวดา พรหม เปรต อสุรกาย และ สัตว์ เจริญจานทั้งหลายก็ยังเป็นสมมุติสัจจะเป็นจริงโดยสมมุติเช่นเดียวกันทั้งหมด

ฉะนั้นเรียกว่าสมมุติสัจจะ เป็นความจริงที่ผู้คนในสังคมใดสังคมหนึ่งบัญญัติ สมมติ แต่งตั้งวาง กำหนดกฎเกณฑ์ ทำข้อตกลงยินยอมร่วมกัน มีขอบเขต มีกำหนด มีระยะเวลา ส่วนใหญ่แสดง ออกด้วยการใช้ทั้งภาษาทางกาย ภาษาพูด ภาษาเขียน เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจตรงกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อใครได้รับการตั้งชื่อว่าชื่อใด เมื่อมีผู้เรียกชื่อนั้นขึ้น ย่อมหมายความว่า ถึงคนผู้นั้น จะกำหนดเจาะจงไว้ จนตลอดระยะเวลาที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่เมื่อใดที่คนนั้นแก้ไขเปลี่ยนแปลงชื่อตนเองเสียใหม่ ชื่อเดิมนั้นย่อมเป็นอันลบล้างไป ไม่ใช่ใช้ต่อไป ความจริงโดยสมมุติ จึงเป็นสมมุติโวหารที่ชาวโลกแต่งตั้ง บัญญัติขึ้น เป็นของ ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงได้แล้วแต่การวางกำหนด กฎเกณฑ์ของสังคมมนุษย์เช่นคน สัตว์ โต๊ะหนังสือ เป็นต้น

ยังมีความจริงอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสิ่งสมมุติทั้งหลาย และเป็นความจริงอันเป็นธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นความจริงขั้นในที่มีความหมายลึกที่สุด และไม่มีโอกาส เปลี่ยนแปลงผันแปร ไปเป็นอื่นได้ ความจริงชนิดนี้ คือความจริงปรมัตถ์หรือปรมัตถสัจจะ

ปรมัตถ มาจาก ปรม (ประเสริฐยิ่ง) + อตถ (เนื้อความ) คำว่า ปรมัตถ์ จึงแปลว่า เนื้อความอันประเสริฐยิ่ง ที่ว่าประเสริฐยิ่งก็เพราะไม่มีการวิปริตผันแปรเป็นอื่นไปได้ สภาพของตนเป็นอย่างไร ก็จะเป็นอยู่อย่างนั้นไปตลอดกาล เช่น ความแข็ง ความร้อน ไม่ว่าจะอีกกี่แสนกี่ล้านปี ความแข็งความร้อน ก็ยังคง ให้ความรู้สึกแก่ผู้ที่มาสัมผัสเหมือนเดิมทุกครั้ง

ในแง่ของนามธรรมก็เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง การได้ยินก็เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง จะอีกกี่ภพกี่ชาติ ก็ตามการเห็นก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ การได้ยินก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ การได้ยินก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงผันแปรไปเป็นอื่นอย่างเด็ดขาด นามธรรมอื่นๆ เช่นความสุข ความทุกข์ ความเจ็บ ความโลภ ความโกรธ ความตระหนี่ ความกลัว ก็มีลักษณะเฉพาะของตนๆ ที่ไม่มีวันจะเปลี่ยนแปลง ผันแปรไปเป็นอื่นอย่างเด็ดขาด ความโลภในวันนี้มีสภาวะลักษณะเช่นไร ความโลภอีกล้านปีข้างหน้าก็มีสภาวะลักษณะเช่นเดียวกับวันนี้ทุกประการ ความโกรธของมนุษย์ เทวดาและสัตว์ทั้งหลาย

ย่อมมีสภาวะลักษณะเดียวกันและในวันนี้มีสภาวะลักษณะอย่างไร อีกหนึ่งร้อยล้านปีข้างหน้า ความโกรธของมนุษย์ เทวดา และสัตว์ทั้งหลายก็มีสภาวะลักษณะเช่นเดิมทุกประการ ธรรมเหล่านี้จึงเป็นเนื้อความอันประเสริฐที่เรียกว่า “ปรมัตถธรรม” หรือ ธรรมอันประเสริฐและเป็นจริงตลอดกาลที่เรียกว่า “ปรมัตถสัจจะ”

วัตถุสิ่งของที่ยกตัวอย่างมาแล้วได้แก่ ธนบัตร กระดาษ ทองคำ เครื่องประดับต่างๆ ไม้ อิฐ กระเบื้องมุงหลังคา บ้าน เกวียน โดยปรมัตถสัจจะแล้ว สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นเพียงการประชุมกันของรูป 8 ชนิด รวมเรียกว่า “อวินิพโกรูป 8” แม้แต่ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ก็สักแต่ว่าเป็นธรรมชาติที่ประชุมกันของรูปทั้ง 8 ชนิดเช่นเดียวกันทั้งหมด

สัตว์ทั้งหลายอันได้แก่มนุษย์ เทวดา พรหม เปรต สัตว์นรก อสุรกายและสัตว์เดรัจฉาน โดยปรมัตถสัจจะแล้วล้วนเกิดจากการประชุมกันของสภาวะธรรม 3 ประการ คือ จิต เจตสิก และรูป ที่มีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ 3 ประการคือ

- 1) อนิจจลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงผันแปรอยู่ตลอดเวลา
- 2) ทุกขลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องเสื่อมสลายไปอยู่ตลอดเวลา
- 3) อนัตตลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ว่างเปล่าจากตัวตน (อนัตตา) บังคับบัญชาไม่ได้

5. สามัญลักษณะทั้ง 3 ประการนี้มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “ไตรลักษณ์”

สภาวะธรรมทั้ง 3 คือ จิต เจตสิก และรูป จะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาได้ ไม่มีส่วนไหนเลยที่เป็นตัวตนของเราหรือ เป็นนั่น เป็นนี่ ตามที่สมมุติกันขึ้นมา คงมีแต่การเกิดดับของนามธรรม (จิต+เจตสิก) และการเกิดดับของรูปธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเกิดขึ้นใหม่แล้วก็ดับไปอีกมีสภาพเกิดดับอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาแสนนาน ไม่รู้กี่แสนล้านชาติมาแล้ว ที่สืบทอดกันอยู่เช่นนี้โดยไม่รู้จบจักสิ้น เมื่อสภาวะธรรมทั้ง 3 (หรือขั้น 5) เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพใดชาติใดก็เรียกว่า การเกิดเมื่อสภาวะธรรมทั้ง 3 ดับลงเป็นครั้งสุดท้ายในภพนั้นก็เรียกว่า การตาย การเกิดและการตายจึงเป็นเพียงการสืบทอดของสภาวะธรรมทั้ง 3 จากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่งเท่านั้น หากยังไม่เป็นพระอรหันต์ ตายแล้วก็ต้องเกิดอยู่เรื่อยไป แม้ว่าใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตามสภาวะธรรมทั้ง 3 นี้ก็ ทำงานอยู่เช่นนี้โดยไม่มีเวลาหยุดพักแม้แต่วินาทีเดียว สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นธรรมชาติที่ไม่ได้เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าหรือพระพรหมหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ เป็นผู้บันดาล หรือเป็นผู้สร้างขึ้น แต่สภาวะธรรมเหล่านี้ ล้วน เป็น

ไปตามกฎธรรมชาติอันเกิดจากเหตุและปัจจัยที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตทั้งสิ้น นอกจากจิต เจตสิกและรูป ซึ่งรวมเรียกว่าขันธ์ 5 แล้ว ยังมีปรมาตมธรรมหรือปรมาตมสังขะ อีก ประการหนึ่งชื่อว่า “นิพพาน” นิพพานเป็นธรรมชาติที่พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด พ้นจากการเวียนว่ายตาย เกิดในสังสารวัฏ

ปรมาตมสังขะหรือปรมาตมธรรม เป็นเนื้อความอันประเสริฐเป็นธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นความจริงชั้นใน ที่มีความมหาลึกที่สุดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสิ่งสมมุติทั้งหลายและดำรงลักษณะ เฉพาะของตน ไว้โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เป็นสภาวะธรรมที่เป็นประธานของอรรถบัญญัติ และสัททบัญญัติทั้งปวง กล่าวคือ อรรถบัญญัติเปรียบเสมือนความจริงชั้นนอกที่สวมทับ ความจริงปรมาตม (ปรมาตมสังขะ) และ สัททบัญญัติก็คือ สมมุติโวหารหรือศัพท์บัญญัติ หรือ ภาษาพูดที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อให้เข้าใจเนื้อ ความต่างๆ กันได้เท่านั้น เช่น เมื่อได้ยินคำว่า “นายแดง” ซึ่งเป็นสัททบัญญัติ ผู้ฟังจะนึกถึงอรรถบัญญัติ ของนายแดงทันทีว่า เป็นผู้ชายคนหนึ่ง แต่ถ้าได้ยินว่า พันเอกแดง อรรถบัญญัติของนายแดงจะเปลี่ยนไป จากผู้ชายธรรมดาเป็นนายทหารยศพันเอก หากกล่าวโดยปรมาตมสังขะ ซึ่งเป็นความหมายเชิงลึกที่จะทะลุ ชั้นสัททบัญญัติ และอรรถบัญญัติเข้าไป ก็จะไม่มีนายแดงหรือพันเอกแดงอีกต่อไปจะมีแต่ก็เฉพาะการ ทำงานของจิต เจตสิก และรูป หรือการทำงานของขันธ์ 5 เท่านั้น

จิต คือ วิญญาณขันธ์ เจตสิก คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ รูป คือ รูปขันธ์ จิต มีทั้งหมด 89 ลักษณะ (โดยย่อ) หรือ 121 ลักษณะ (โดยพิสดาร) เจตสิกมีทั้งหมด 52 ชนิด จำแนกได้เป็น 3 ขันธ์คือ

- 1) เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขันธ์
- 2) สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาขันธ์
- 3) เจตสิกที่เหลืออีก 50 เป็น สังขารขันธ์

รูปมีทั้งหมด 28 ชนิดจัดเป็นรูปขันธ์ทั้งหมด ในทางกลับกันเมื่อยกขันธ์ 5 ขึ้นเป็นประธานในการแสดงจะเป็นดังนี้ รูปขันธ์ ได้แก่ รูป 28 ชนิด เวทนาขันธ์ ได้แก่ เวทนาเจตสิก สัญญาขันธ์ ได้แก่ สัญญาเจตสิก สังขารขันธ์ ได้แก่ เจตสิกที่เหลืออีก 50 ชนิดวิญญาณขันธ์ ได้แก่ จิต 89 ลักษณะ (โดยย่อ) หรือ 121 ลักษณะ (โดยพิสดาร) นอกจากจิต เจตสิก และรูปแล้วยังมีปรมาตมธรรมอีกประการหนึ่งคือ นิพพาน ซึ่งเป็นขันธวิมุตติ (ไม่ใช่องค์ประกอบขันธ์ 5) นิพพานต่างจาก ปรมาตมธรรม 3 ประการแรกตรงที่ จิต เจตสิก รูป เป็น สังขตธรรมคือ ธรรมที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ส่วนนิพพานเป็นอสังขตธรรม คือ ธรรมที่ไม่

มีปัจจัยปรุ่ง แด่ง จิต เจตสิก รูป มีลักษณะสามัญที่เรียกว่าไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ส่วน นิพพานมี ลักษณะสามัญคือ นิจจัง ทุกขังและอนัตตา (สรรรพกิจ โภศล, 2538)

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเนื้อหาของปรมัตถธรรมทั้ง 4 โดยสังเขปในพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 1 (จิตปรมัตถ์) ปริจเฉทที่ 2 (เจตสิกปรมัตถ์) และปริเฉทที่ 6 (รูปปรมัตถ์และนิพพานปรมัตถ์)

1) จิตปรหมัตถ์

เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือเป็นธรรมชาติที่คิดนึก และรับรู้อารมณ์ที่มากระทบ กล่าวคือ ขณะที่เห็นสีต่างๆ ทางตานั้น ตาไม่เห็นอะไร ตาเป็นเพียงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเห็น ซึ่งเป็นจิต เมื่อเสียงกระทบหู หูไม่ใช่จิตเพราะเสียงและหูไม่รู้อะไร แต่สภาพธรรมที่ได้ยินเสียงหรือรู้เสียงนั้นเป็นจิต ฉะนั้นจิตปรมัตถ์ จึงเป็นสภาพธรรมที่รู้สี รู้เสียง รู้สิ่งต่างๆ ปรมัตถธรรมคือ สภาพธรรมที่มีจริง จิตเป็นปรมัตถธรรมที่เกิด ขึ้น รู้สี รู้เสียง รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้สิ่งต่างๆ ตามประเภทของจิตนั้นๆ เช่น จิตที่เกิดขึ้นเห็นสีทางตา เป็นจิต ประเภทหนึ่ง จิตที่เกิดขึ้นได้ยินทางหูเป็นจิตประเภทหนึ่ง จิตที่เกิดขึ้นรู้เย็น รู้ร้อน รู้อ่อน รู้แข็ง รู้ตั้ง รู้ไหว ทางกายเป็นจิตประเภทหนึ่ง จิตคิดนึกที่เกิดขึ้นรู้เรื่องต่างๆ ทางใจเป็นจิตประเภทหนึ่ง ดังนี้ เป็นต้น ทั้งนี้ ตามประเภทของจิต และตามปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทนั้นๆ

จิตซึ่งเป็นสภาพธรรมที่รู้อารมณ์นั้น มิใช่มีแต่ในพระพุทธศาสนา หรือเฉพาะในมนุษย์เท่านั้น จิตเห็นจิตได้ ยินเป็นต้นนั้น เป็นปรมัตถธรรมไม่ใช่เชื้อชาติใดๆทั้งสิ้น การที่บัญญัติว่าเป็นบุคคลนี้เห็นสัตว์นั้น ได้ยินเป็นต้น ก็โดยอาศัยรูปและการจำ ถ้าไม่มีรูปและการจำ ก็ย่อมจะบัญญัติจิตเห็น จิตได้ยินนั้นๆ ว่าเป็น บุคคลนี้เห็น หรือเป็นสัตว์นั้นได้ยินไม่ได้ จิตเป็นปรมัตถธรรม ไม่ว่าจะเป็นจิตเห็นของสัตว์ใด บุคคลใด จิตเห็นที่เกิดขึ้นนั้น ก็จะต้องเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา จิตได้ยินก็ต้องได้ยินเสียง จิตเห็นจะรู้เสียงไม่ได้ และจิตได้ยินจะรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาไม่ได้ ไม่มีผู้ใดมีอำนาจบังคับบัญชา ให้ปรมัตถธรรมเปลี่ยนลักษณะ และสภาพของปรมัตถธรรมนั้นๆ เป็นอย่างอื่นได้ จิตซึ่งเป็นปรมัตถธรรมที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น เกิดขึ้นได้ เพราะมีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น เมื่อไม่มีปัจจัย จิตก็เกิดไม่ได้ เช่น เมื่อเสียงไม่เกิดขึ้นกระทบหู จิตได้ ยิน ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อกลิ่นไม่เกิดขึ้นกระทบจมูก จิตรู้กลิ่นก็เกิดไม่ได้ จิตแต่ละประเภทจะเกิดขึ้นได้ ก็ เพราะมีปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทนั้นๆ ฉะนั้น จิตที่เกิดขึ้นจึงต่างกันเป็น 89 ประเภท หรือ 121 ประเภท โดยพิเศษ (ซึ่งเรียกว่า 89 ดวงหรือ 121 ดวง) และปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทหนึ่งๆ นั้นก็ไม่ใช่เพียงปัจจัย

เดียว แต่ต้องมีหลายปัจจัย เช่น จิตเห็นเกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยคือตาซึ่งได้แก่ จักขุปสาท และรูป คือสิ่ง ที่ปรากฏทางตา เป็นต้น

2) เจตสิกปรมัตถ์

เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิตปรุงแต่งจิต เป็นนามธรรมเกิดร่วมกันกับจิต คือเกิดพร้อมกันกับจิต ดับพร้อมกันกับจิต อาศัยที่เกิดขึ้นเดียวกันกับจิตและรับอารมณ์เดียวกันกับจิต สภาพของจิตเป็นเพียงประธานในการรู้อารมณ์แต่การที่จิตแสดงอาการโกรธหรือแสดงอาการโลภก็เพราะมีเจตสิกประกอบปรุงแต่งให้เกิดความโกรธหรือความโลภ จิตจะเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ ในขณะที่จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น มีนามปรมัตถ์อีกประเภทหนึ่งเกิดร่วมกับจิตและรู้อารมณ์เดียวกับจิต นามปรมัตถ์นั้นคือเจตสิก เจตสิกได้แก่ ความโกรธ ความรัก ความสุข ความทุกข์ ความตระหนี่ ความริษยา ความเมตตา ความกรุณา เป็นต้น สภาพธรรมเหล่านี้เป็นเจตสิกปรมัตถ์ ไม่ใช่จิตปรมัตถ์

ความโกรธ ความรัก ความสุข ความทุกข์ เป็นต้นนั้น เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นสภาพธรรมที่ต้องเกิดกับจิต ถ้าไม่มีจิต เจตสิกคือ ความโกรธ ความรัก ความทุกข์ เป็นต้นนั้นก็เกิดไม่ได้เจตสิกปรมัตถ์มี 52 ประเภทหรือเรียกว่า 52 ดวงเช่น ความโกรธ (โทสะ) ก็เป็นเจตสิก ชนิดหนึ่งมีลักษณะหยาบกระด้างดูร้าย ความรักก็เป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง คือ โลภเจตสิก มีลักษณะยึดติด ไม่ สละและปรารถนาอารมณ์ จะเห็นได้ว่าเจตสิกแต่ละประเภทเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่างไม่ใช่สภาพธรรม อย่างเดียวกัน นอกจากมีลักษณะต่างกันกิจของเจตสิกแต่ละอย่างก็ต่างกัน ผลคืออาการที่ปรากฏก็ต่างกัน และเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเจตสิกแต่ละประเภทก็ต่างกัน

จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์ เป็นนามธรรมที่รู้อารมณ์และเกิดร่วมกัน เจตสิกเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิต คือ จิตเกิดดับที่ไหน เจตสิกก็เกิดดับที่นั่น จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์นั้นไม่แยกกันคือไม่เกิดดับแต่เพียงปรมัตถ์เดียวจิตเป็นใหญ่ เป็นประธานใน การรู้อารมณ์ ส่วนเจตสิกต่างๆ ที่เกิดร่วมกับจิต ก็รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่มีลักษณะและหน้าที่ในการรู้ อารมณ์นั้นต่างกันไปตามลักษณะและกิจการงานของเจตสิกแต่ละประเภท เพราะเหตุที่จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นนั้นมี เจตสิกเกิดขึ้นร่วมด้วยมากมายต่าง ๆ กัน และเป็นเจตสิกต่างประเภทกัน จึงทำให้จิตต่างกันเป็น 89 หรือ 121 ประเภท โดยพิเศษ จิตแต่ละประเภทนั้นไม่เหมือนกัน โดยรู้อารมณ์ต่างกันบ้าง โดยทำกิจต่าง กันบ้าง โดยเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยต่างกันบ้าง เช่น จิตบางดวงมีสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นอารมณ์ จิตบาง

ดวง มีเสียงเป็นอารมณ์ จิตบางดวงทำกิจเห็น จิตบางดวงทำกิจได้ยิน เป็นต้น จิตบางดวงมีโลภเจตสิกเกิดร่วม ด้วย จิตบางดวงมีโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วยดังนี้ เป็นต้น

3) รูปปรมาณูและนิพพานปรมาณู

รูปปรมาณู เป็นสภาวะธรรมที่ไม่รู้อารมณ์มีปัจจัยปรุงแต่งจึงเกิดขึ้นและดับไป เช่นเดียวกันกับจิตและเจตสิก รูปปรมาณูมี 28 รูป หรือ 28 ประเภท และมีความหมายไม่มีเหมือนที่เข้าใจกันว่า โຕะเป็นรูปหนึ่ง แก้ว เป็นรูปหนึ่ง หนังสือเป็นรูปหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น ในรูปปรมาณู 28 ประเภทนั้น มีรูปที่จิตรู้ได้ทางตา คือ มองเห็นได้เพียงรูปเดียว คือ สิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น ส่วนอีก 27 รูปนั้น จิตเห็นไม่ได้ แต่รู้ได้ทางอื่นตาม ประเภทของรูปนั้นๆ เช่น เสียงรู้ได้ทางหู เป็นต้น

มหาภูตรูป 4 พุทธปรัชญากล่าวว่า ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 4 ที่เรียกว่ามหา ภูตรูป 4 คือปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และ วาโยธาตุ (ธาตุลม) มหาภูตรูป 4 เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมตัวเกาะกลุ่มกันอยู่ถูกส่วนตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จนกระทั่งปรากฏเป็น รูปชั้นของมนุษย์

อุปาทายรูป 24 ตามทัศนะของพุทธปรัชญา ร่างกายของมนุษย์ นอกจากจะประกอบด้วยมหาภูตรูป หรือธาตุหลัก 4 ชนิดดังกล่าวแล้ว ยังประกอบด้วยอุปาทายรูปหรือรูปที่อ้างอิงอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป 4 อีก 24 ชนิด สิ่งที่เรียกว่าอุปาทายรูปนี้ได้แก่ สมบัติคุณลักษณะและอาการของมหาภูตรูปที่ประชุมกันในสัดส่วนที่เหมาะสมแล้วปรากฏเป็นร่างกายของมนุษย์นั่นเอง อุปาทายรูป 24 ได้แก่

- 1) ปสาทรูป 5 สำหรับรับอารมณ์ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย
- 2) วสัณรูปหรือโคจรรูป 4 เป็นอารมณ์เป็นแดนรับรู้ของอินทรีย์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
- 3) ภาวรูป 2 แสดงภาวะแห่งเพศ ได้แก่ ความเป็นหญิงและความเป็นชาย
- 4) หทัยรูป 1 ได้แก่ที่ตั้งของใจหรือหัวใจ
- 5) ชีวิตรูป 1 ได้แก่ชีวิต
- 6) อาหารรูป 1 ได้แก่ สารอาหารที่ดูดซึมเข้าไป
- 7) ปริณหารูป 1 ได้แก่ สภาวะหรือช่องว่าง
- 8) วิญญูติรูป 2 ได้แก่ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกายและวาจา

9) วิจารณ์รูป 3 ได้แก่ อาการของความเบา ความอ่อน สลวยและการใช้การได้

10) ลักษณะรูป 4 ได้แก่ ความเติบโตขึ้น ความต่อเนื่องความทรมานและความปรวนแปร
แตกสลายไป

6. นิพพานปรมัตถ์

นิพพานปรมัตถ์เป็นสภาพธรรมที่ดับทุกข์ จิต เจตสิก รูป เป็นทุกข์เพราะไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วดับ
ไป การที่จะดับทุกข์ได้นั้นจะต้องดับตัณหา เพราะตัณหาเป็นสมุทัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นสมุทัยให้เกิด
ขันธ ซึ่งได้แก่ จิต เจตสิก รูป การที่จะดับตัณหาได้นั้นก็ด้วยการอบรมเจริญปัญญา จนรู้แจ้งชัดในลักษณะ
เกิดดับของจิต เจตสิก รูป แล้วละคลายความยึดมั่นเห็นผิดในจิต เจตสิก รูป ได้ด้วยการรู้แจ้งนิพพาน
ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ดับตัณหา ดับทุกข์ ดับขันธ นิพพานจึงเป็นธรรมที่มีจริง เป็นปรมัตถธรรม เป็นสภาพ
ธรรมที่รู้แจ้งได้ นิพพานปรมัตถ์ โดยปริยายแห่งเหตุมี 2 อย่าง สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ 1 อนุปาทิเสส
นิพพานธาตุ 1 (Thepa, 2019) การเอาเรื่องนิพพานมากล่าวในที่นี้ก็เพียงเพื่อแสดงให้รู้ว่านิพพานก็เป็น
ปรมัตถธรรมอีก ประการหนึ่งนอกเหนือจากจิต เจตสิก และรูป ที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งธรรมทั้ง 4 ประการนี้
รวมเรียกว่า “ปรมัตถธรรม 4” (บุญมี แทนแก้ว, 2543)

7. สรุป

ปรมัตถธรรมหรือปรมัตถสัจจะจึงมี 4 ประเภท จิต เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในการรู้สิ่ง ที่
ปรากฏ เช่น เห็น ได้ยินเป็นต้น จิตทั้งหมดมี 89 ประเภทหรือ 121 ประเภทโดยพิเศษ เจตสิก เป็นสภาพ
ธรรมอีกประเภหนึ่งที่เกิดร่วมกับจิต รู้สิ่งเดียวกับจิต ดับพร้อมกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิต เจตสิกแต่ละ
เจตสิกมีลักษณะและกิจ ต่างกันตามประเภของเจตสิกนั้นๆ เจตสิกทั้งหมดมี 52 ประเภท รูป เป็นสภาพ
ธรรมที่ไม่ใช่สภาพรู้ เช่น สี เสียง กลิ่น รส เป็นต้น รูปทั้งหมดมี 28 ประเภท นิพพาน เป็นธรรมที่ดับกิเลส
ดับทุกข์ นิพพาน ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น นิพพานจึงไม่เกิดดับ

จึงกล่าวได้ว่าความจริงในขั้นสูงสุดในพุทธปรัชญา คือ ความจริงในอริยสัจ เป็นความจริงที่มีอยู่
ตามธรรมชาติ คือ มีอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ไตรลักษณ์) หมายความว่า มีอยู่อย่าง
เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่คงตัว สิ่งที่มีอยู่ดังกล่าว คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งถ้ากล่าวโดย สรุป
ก็คือ รูปกับนาม (ขันธ 5)

ความจริงหรือสัจภาวะที่มนุษย์เราศึกษาและรู้จักในโลกนี้มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) สมมติสัจจะ (Conventional Truth) หมายถึงความจริงขึ้นนอกแบบผิวเผิน ที่คนเราสมมติว่า เป็นจริงและยอมรับกันในชีวิตประจำวัน หากแต่เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าลงให้ละเอียดแล้วจะพบว่าความจริง ขั้นนี้ไม่ใช่ความจริงแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่น มนุษย์เห็นพ้องต้องกันว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และตกลงในทางทิศตะวันตก หากแต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าดวงอาทิตย์ไม่ได้ขึ้นและตก แต่อย่างใด ปรากฏการณ์ที่เห็นนั้นเกิดจากการที่โลกหมุนรอบตัวเองต่างหาก

2) สภาวะสัจจะ (Empirical Truth) หมายถึงความจริงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ วิจัยให้ลึกซึ้งจนสามารถรู้ความจริงระดับลึกลงไปอีก เช่น การรู้ว่าปรากฏการณ์ดวงอาทิตย์ขึ้นและ ลงนั้นเกิด จากการหมุนของโลก เป็นต้น

3) ปรมาตตสัจจะ (Metaphysical Truth) หมายถึงความจริงที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของ มนุษย์ เช่น ความจริงเกี่ยวกับจิตวิญญาณ นรก สวรรค์ นิพพาน เป็นต้น ซึ่งก็คือความจริงทางอภิปรัชญา

4) อริยสัจ (The Four Noble Truth) หมายถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย (เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) และมรรค (ทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์) พระพุทธเจ้าถือว่า ทรงสรรเสริญ ความจริงข้อนี้ว่าสูงส่งกว่าความจริงข้อ 1-3 เนื่องจากเป็นความจริงที่ช่วยให้มนุษย์ไปสู่ การพ้นทุกข์ได้

8. เอกสารอ้างอิง

กรมศาสนา. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์การศาสนา. 2525

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. (2537). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.

พระอภิธรรมโศติกะวิทยาลัย. (2558). คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ 1 จิตตสังคหวิภาค. ปริจเฉทที่ 2 เจตสิกสังคหวิภาค. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอภิธรรมโศติกะวิทยาลัย. (2558). คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ 6 รูปสังคหวิภาค. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีชัย.
- ทองย้อย สีนแสงชัย. (2557). *บาลีวันละคำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2553). *ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก*. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- สุนทรณ รัชสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรุทม์ บุญศรีตัน. (2556). *ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์และสังสารวัฏ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- La Vallée Poussin, L. D. (1933). The Madhyamikas and the Tathata. *Indian Historical Quarterly*, 9, 30-31.
- Thepa, P. C. A. (2019). Niravana: the world is not born of cause. *International Journal of Research*, 6(2), 600-606.
- Thepa, P. C. A. (2022). Buddhist Psychology: Corruption and Honesty Phenomenon. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), 5986-6005.